

אוצר

צמחי הבר

ייתכן שבעוד כמה מאות שנים לא נראה עוד כלנית או איריס הגלבוני. בדיוק לשם כך הוקם בנק הגנים של צמחי הבר, שתפקידו לשמר זרעים של כל הצמחים הגדלים בישראל.

מאת: עידן ישראל פייביש

קוצן מכנף: מין נדיר שנמצא על גדות נחל הקיבוצים למרגלות הגלבוני. צילום: שמעון כהן סיון

כל כיוון שאליו מסתכלים, תמיד רואים ירוק. בצפון הארץ, במרכז, אפילו בנגב אפשר לגלות משטחים ירקרקים שבוטלים על רקע הצהוב והחום המדבריים. ישראל בהחלט התברכה במגוון עשיר של מיני צמחים הודות למיקומה הגיאוגרפי - היא מצויה בנקודת המפגש של ימים (הים התיכון וים סוף) ויבשות (אסיה, אירופה ואפריקה). כל אחד מהמשתתפים במפגש הזה הביא משהו משל עצמו, וכך ניתן למצוא ברחבי ישראל (כולל רמת הגולן והחרמון) צמחים רבים וייחודיים לאזור, המשמשים כמזון לבעלי חיים, ליצירת תרופות לבני אדם, כתבלינים לשיפור טעמו של המזון ואפילו סתם כך, ללא שימוש כלשהו, הם מעטרים את פני הקרקע.

צמחי היבשה הראשונים הופיעו לפני קצת יותר מ-435 מיליון שנים, כאשר אצות ירוקיות עלו מן הים והתבססו על פני היבשה. לפני כ-360 מיליון שנים החלו להתפתח הצמחים הראשונים בעלי זרע, שהיו דומים לעצי האורן של ימינו - הם היו בעלי זרע חשוף, כלומר הזרעים נישאו חשופים על קשקשי האצטרובל. מאוחר יותר במהלך האבולוציה הופיעו צמחים מכוסים זרע (מכוסים בפרי), שהיום הם המחלקה הנפוצה ביותר מבין הצמחים הכוללת יותר מ-260 אלף מינים המוכרים למדע.

את כל המינים הללו ניתן לחלק לשלוש קבוצות: האחת היא צמחי בר, שהם צמחים הגדלים באופן טבעי ללא התערבות אנושית. הקבוצה השנייה כוללת צמחים תרבותיים, שמגודלים על ידי האדם. לאורך ההיסטוריה האדם התערב בגידולם - הם עברו הכלאות, הנדסה גנטית ועוד - ולכן הם כבר שונים מאבותיהם. לרוב מגדלים אותם בחממות, במעבדות, בשדות, וגם בגינות ובגנים.

הקבוצה השלישית מעניינת במיוחד. היא כוללת צמחי בר שדומים לצמחי תרבות הנמצאים בשימוש האדם, כלומר צמחים שחיים בשטחי בר אך מבחינה גנטית הם קרובים לצמחים תרבותיים. ייתכן שצמחים אלו מהווים את המקור הטבעי לצמחים שתורבתו על ידי האדם, או במילים אחרות הם האבות של כל אותם צמחים חשובים המשמשים אותנו היום.

חושבים על העתיד

הוצאת הזרעים מתבצעת בעזרת נפות בעלות חרירים בגדלים שונים, מלקטות (פינצטות), לבני שַעם שבאמצעותן מגרדים את הפירות ומוציאים מהם את הזרעים ועוד. כל זה נמשך שעות אחדות, שבסופן מגיעים ל-10,000 זרעים מכל צמח. לאחר תהליך הניקוי מועברות דוגמאות הזרעים לחדר ייבוש ואריזה (15 מעלות צלזיוס ו-15 אחוז לחות) שבו מכינים אותם לאחסון ממושך. שם הם מוכנסים לצנצנות יחד עם מדלחות שתפקידן לוודא שהצנצנת אטומה ולא נכנסים אדי מים מבחוץ, משום שלחות גבוהה מדי תגרום לנְבִיטה של הזרעים.

דוגמאות הזרעים מחולקות לשלוש קבוצות: האחת מיועדת למחקר ולבִקְרָה והיא נשמרת לטווח של 40-50 שנים. השנייה תישמר לזמן ארוך והיא מהווה את המאגר לטובת הדורות הבאים - הזרעים נכנסים להקפאה עמוקה (20 מעלות מתחת לאפס! אפילו בפסגת הקילימנג'רו לא קר כל כך) למשך מאות שנים, ואולי אז יוצאו לצורכי מחקר או להִנְבִּטָה. קבוצה שלישית נשלחת לבנק הגנים הגדול בעולם בגן הבוטני קיו שבלונדון, שם נמצא גיבוי למאגר המקורי מבית דגן.

כל התהליך הארוך הזה נועד לעשות דבר אחד בלבד: לשמור כמה שיותר מידע גנטי כדי שאלה שיבואו אחרינו יקבלו הכי הרבה נתונים על צמחים שליוו אותנו כשעוד היינו כאן. יכול להיות שאלה יהיו בני אדם כמונו, ואולי הם בכלל יהיו חייזרים, אבל דבר אחד ברור: בלי צמחים לא יכולנו להתקיים כאן בכלל. זו הסיבה שאנו שומרים על צמחי הבר, וזו הסיבה לקיומו של בנק הגנים. בנק שממנו לא מוציאים כסף בכלל.

דרדר נמוך: גדל אך ורק בחופי הים התיכון. בישראל נמצא רק בא עתלית. צילום: שמעון כהן סיון

האוצר הנעלם

בישראל מתייחסים לצמח כאל מין נכחד אם הוא לא נצפה כלל במשך 30 שנים ויותר. היכחדות בבר היא הגדרה שמתאימה למין שאינו קיים עוד בטבע כלל אלא רק בבתי גידול מתורבתים. כיום ישנם בישראל כ-450 מיני צמחי בר בסכנת הכחדה, מה שהעניק להם את הכינוי צמח אדום.

בסוף שנת 2007 יצא לאור חלקו הראשון של "הספר האדום", המפרט כמחצית מהמינים האלה. כ־10 אחד מהם מקבל מספר בין 0 (מידת הסכנה היא הנמוכה ביותר) ל-10 (סכנה מיידית להיעלמות). המספר האדום לוקח בחשבון את נדירותו של המין, פגיעותו, תפוצתו העולמית, מידת ניצולו על ידי האדם ומאפיינים נוספים.